

Mato Pretorijaus mitinės medžiagos apie ažuolą verifikacija

Ž Y D R Ū N A S V I Č I N S K A S

Klaipėdos universitetas

ANOTACIJA. Straipsnyje apžvelgiama ir verifikuojama Mato Pretorijaus (*Matthäus Prätorius*) veikale „Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla“ (*Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne*, XVII a. pabaiga) pateikta mitinė informacija, tiesiogiai susijusi su ažuolu. Lygia greta aptariamose žymesnių XX ir XXI a. tyrėjų, nagrinėjusių Pretorijaus užfiksuotą medžiagą apie ažuolą, interpretacijos. Remiantis Pretorijaus užfiksuotų mitologinių duomenų apie ažuolą analizės rezultatais, išskiriami penki pagrindiniai autoriaus interpretacinės sistemos bruožai. XX ir XXI a. tyrimų kontekstas atskleidė, jog ankstesnių laikotarpių mokslininkai nagrinėjamos Pretorijaus mitinės medžiagos patikimumo nesvarstė arba svarstė fragmentiškai. Tyrimas taip pat atskleidė Pretorijaus aprašytų mitinių duomenų, tiesiogiai susijusių su ažuolu, nevienodo patikimumo tendenciją.

RAKTAŽODŽIAI: Matas Pretorijus, autentiškumas, baltų religija ir mitologija, ažuolas, Romava.

Mato Pretorijaus mitinės informacijos apie *Perdoytus*, *Wejopattis*, *Gardouten*, *Bang-pjtis*, *Luobgelda* (iš dalies ir *Bardoayts*) autentiškumas XVI–XVII a. rašytinių šaltinių kontekste straipsnio autoriaus jau aptartas ankstesnėje publikacijoje (žr. Vičinskas 2015). Atliktas tyrimas atskleidė *informacinio triukšmo* tendenciją, pasireiškiančią netikslios informacijos – duomenų / idėjų / minčių – perdavimu kitam asmeniui (ten pat: 197), todėl prasminga tęsti Pretorijaus pateiktos mitinės medžiagos patikimumo analizę. Straipsnio esminis siekis – verifikuoti „Prūsijos įdomybėse“ pateiktos mitinės informacijos apie ažuolą patikimumą, apžvelgti ir įvertinti gerai žinomų XX ir XXI a. mokslininkų, nagrinėjusių Pretorijaus užfiksuotus duomenis apie ažuolą, išaiškinimus. Pasitelkiant analitinį, struktūrinės turinio analizės, hermeneutinio interpretacinio aprašymo, lyginamąjį (komparatyvinį) metodus, taip pat remiantis mitologinių duomenų apie ažuolą analizės rezultatais pamėginti išskirti pagrindinius šio autoriaus interpretacinės sistemos bruožus.

Siekdami atskleisti Pretorijaus mitinių duomenų apie ažuolą verifikacijos aktualumą, pirmiausia įvertinsime ankstesnių tyrimų kontekstą: chronologiškai – nuo ankstyviausios iki vėlyviausios – pristatysime ir glaustai apibūdinsime žymesnių XX ir XXI a. tyrėjų, nagrinėjusių Pretorijaus užrašytą mitinę medžiagą apie ažuolą, interpretacijas.

TYRIMŲ APŽVALGA

Petras Klimas (XX a. pradžia), nekvestionuodamas Pretorijaus mitinių duomenų apie šventą Ragainės ąžuolą patikimumo, juos panaudojo moksliniame darbe „Lietuvių senybės bruožai“ (1919) (LM 2: 147). Jis pastebėjo, kad Pretorijus, aprašydamas „amžinai žaliuojančio *Romavos* ąžuolo fenomeną“, ėmėsi interpretuoti senųjų kronikų medžiagą, tačiau jo išaiškinimo patikimumo vertinti nemėgino (LM 2: 172). P. Klimas pasitikėjo istoriko pateikta mitologine informacija ir jos autentiškumo nesvarstė. To paties laikotarpio mokslininkas Jonas Bertulaitis, rengdamas studiją „Senovės prūsų religija su lietuvių ir latvių paralelėmis“ (1924), daug kur rėmėsi Pretorijaus išvalgomis. Jis konstatuoja, jog „Motiejus Pretorijus, kuris 1664–1085 m. buvo Nybudžių prie Gumbinės kunigas, dar galėjo iš to, ką pats buvo matęs, arba remdamasis patikimais pasakojimais pranešti apie medžių, ugnies ir žalčių garbinimų nemaža vertų dėmesio dalykų“ (LM 2: 223). Tyrėjas perpasakoja Pretorijaus mitinę medžiagą apie Ragainės ąžuolą (LM 2: 223) ir Vilhelmo Martinijaus (*Wilhelm Martinus Memelensis*) liudijimą, jog netoli X ąžuolo vyko Vaidilos vadovaujamos apeigos, skirtos žolynams pašventinti¹. Iš to, kas pasakyta, matyti, kad J. Bertulaitis Pretorijaus teikiamus duomenis vertino palankiai, tačiau autentiškumo problemos nekomentavo. Visiškai taip pat su Pretorijaus mitine medžiaga studijoje „Iš lietuvių tautosakos“ (1928) elgėsi ir Aukustis Robertas Niemis (LM 2: 284–258). O štai Zenonas Slaviūnas XVII a. pabaigos rankraščio duomenis įvertino kritiškiau (Slaviūnas 1947). Samprotaudamas apie Pretorijaus aprašytą dvilypių medžių gerbimą, jis atsižvelgė į XIX a. pabaigos–XX a. pradžios etnografinius pavyzdžius (LM 3: 23–25) ir šitaip mėgino pagrįsti nagrinėjamame šaltinyje esamos informacijos autentiškumą. Marija Gimbutienė (1963, 1973), pasikliaudama Pretorijaus kronika, teigia:

[A]žuole glūdi dievo Perkūno ugnis. Iš Pretorijaus XVII–XVIII a. Lietuvos pagonybės aprašymų žinome, kad dievų garbei nuolat kurenta tam tikrų kunigų saugota šventoji ugnis. Jeigu ji užgesdavo, ją vėl įkurti reikėdavo trinant ąžuolą į akmenį (LM 3: 132).

Susidaro įspūdis, jog cituojamą XVII a. pabaigos veikalo mitinę medžiagą autorė laiko pirmine, tačiau tai, kad *Romavoje* kurstyta šventa ugnis, o jai užgesus būdavo baudžiami ją prižiūrėję *Vaidilos*, randame daug ankstesniuose rašytiniuose šaltiniuose². M. Gimbutienė Pretorijaus medžiagos patikimumo neaptarė, bet kro-

- 1 Atkreiptinas dėmesys, kad ši Pretorijaus informacija (perimta iš V. Martinijaus) straipsnyje nebus plačiau nagrinėjama, nes ta apeiga, nors ir vyksta aplink / šalia ąžuolo, yra skirta žolynų pašventinimui ir dėl to mitiniai duomenys teminiu aspektu mums netinka.
- 2 Informacijos apie šventąją ugnį perrašymo chronologinė seka (pirmuoju numeriu pažymėtas istorinis šaltinis, kuriame šis siužetas aptinkamas pirmą kartą, devintuoju – paskutini): 1) BRMŠ I: 368; 2) ten pat: 572, 580; 3) ten pat: 592; 4) BRMŠ II: 104; 5) ten pat: 315; 6) ten pat: 353; 7) ten pat: 473; 8) ten pat: 543, 558; 9) BRMŠ III: 58.

niką laikė gana patikima, ja rėmėsi savo tyrimuose. XX a. antrojoje pusėje pasirodė Pranės Dundulienės knyga „Medžiai senovės lietuvių tikėjimuose“ (2-asis leidimas 2008), skirta religinei medžių prasmei nusakyti. Mokslininkė remiasi Pretorijaus veikalu, tačiau kartais nepateikia nuorodų į cituojamą šaltinį, be to, jos darbe pasitaiko netikslios informacijos atvejų. Pavyzdžiui, Pretorijaus samprotavimą, kad senovės prūsai rumbuotus ir amalais apaugusius medžius laikė šventais, ji sutapatina su ankstesnių kronikų teiginiais apie amžinai žaliavusį *Romavos* ąžuolą ir pateikia savotišką „sudėtinę“ konstatuojamąją išvargą:

Lietuviai daugiausia garbino įmantrios išvaizdos ąžuolus, liepas, obelis, uosius, pušis, kadagius, gluosnius, beržus, šermukšnius ir kitus medžius. Tačiau ne kiekvienas medis buvo gerbiamas. Stebuklingi ir kiti šventi medžiai turėjo išsiskirti milžinišku dydžiu, žmogui nesuprantamomis, todėl laikomomis antgamtinėmis savybėmis. Tokie medžiai buvo daugiakamieniai arba su savitai suaugusiomis šakomis ar kamienu, apaugę visada žaliuojančiomis ir žiemą gražias baltas uogas auginančiais amalais, lietuvių vadinamais laumės šluotomis (Dundulienė 2008: 16).

Pažymėtina, jog tai pirmoji XX a. pabaigos baltų religijos ir mitologijos interpretatorė, suformavusi nuomonę, kad Pretorijaus mitinė medžiaga apie Skalvoje, Ragainės valsčiuje, stovėjusį ąžuolą yra patyrusi krikščionybės įtaką:

Minėdamas Ragainės apskrityje (Rytų Prūsija) augusį susipynusiomis šakomis ąžuolą, kurį gyventojai laikė šventu ir garbino nuo senų senovės, Pretorijus sako, kad žmonės nelaužydavo jo šakų, negadindavo žievės. Krikščionybės paveikti jie tikėjo, kad šį ąžuolą saugo angelas, kuris geriems – geru, blogiems – blogu atlygina. Aiškindamiesi dvasininkams, žmonės sakydavo, kad aukoją ne medžiui, o angelui ar net pačiam Dievui, kuris tą angelą ąžuole apgyvendino (ten pat: 18–19).

Šiame straipsnyje bus diskutuojama, ar pakankamai yra nuorodų, leidžiančių teigti, kad Pretorijus ikikrikščioniškai tikybai aprašyti s a m o n i n g a i taiko krikščioniškąją terminologiją (žr. sk. „Medis – dievo (-ų) buveinė“). Netikslios informacijos tendencija aiškiai atsiskleidžia P. Dundulienės studijos skyriuje „Gydantys medžiai-totemai“:

Pasak Mato Pretorijaus, Rytų Prūsijoje, palei Bajorgalių ir Rudžių kaimus, 1657 metais augęs labai senas ąžuolas. Prie jo lietuviai traukdavę net kelias mylias gydytis nuo luošumo, paralyžiaus, „blogų akių“, rankų, kojų ir kt. ligų. Pasilipę ant kopėčių, žmonės prakišdavę pro to ąžuolo plyšius nesveikas kūno vietas (rankas, kojas) arba patys pralįsdavę. Paskui triskart apeidavę aplink jį keliais. Kiekvienas ligonis ką nors paaukodavęs ąžuolui: aukojamą daiktą pakabindavęs ant šakos. Ažuolo šakos būdavusios apkarstytos įvairiausiais daiktais. Paprastai moterys aukodavusios nuometus, juostas, vyrai – pinigų (ten pat: 25).

Teiginį, jog išplėtota informacija yra netiksli ir (arba) sukompiliuota, pagrindžia du dalykai: pirma, autorė šalia pasitelkto fragmento nenurodo cituojamos medžiagos šaltinio, antra, peržiūrėjęs Pretorijaus rankraštį (IV ir V knygas), teksto, iš esmės atitinkančio P. Dundulienės citatą, nerasta. Išanalizavus fragmento struktūrą manytina, kad jis sukompiliuotas iš keleto atskirų Pretorijaus pasisakymų: 1) tekste galima užčiuopti XX a. pabaigos autorės Pretorijaus eskizo „Ažuolas Ragainės lauke“ interpretaciją; 2) teksto dalys apie „piligriminę kelionę“, „aukojimo tikslą, eigą“, „aukų pobūdį“ veikiausiai bus inspiruotos Pretorijaus pasakojimo apie 1664 m. Nybudžių parapijos miške stovėjusią *k e i s t a i s u a u g u s i ą e g l ę*, į kurią tais pačiais metais trenkęs žaibas, o per 1673 m. kilusį gaisrą sudegęs ir jos kelmas (Pretorijus 3: 109–113). Pasak Pretorijaus, prie eglės atvykdavę įvairaus amžiaus asmenys iš Nadruvos, Skalvos, Žemaitijos, Lietuvos ir aukodavę aukas – skaras, kelniaraiščius, kitokius drabužius, padėdavę ir pinigų (ten pat: 113). Vadinasi, P. Dundulienė naudojosi Pretorijaus dokumentu, tačiau šaltinio medžiagą ne visada perteikė preciziškai, autentiškumo nekvestionavo.

Nijolė Laurinkienė, nagrinėdama dievą Perkūną ir jo atributus, irgi pasitikėjo Pretorijaus veikalo informacija. Atkreiptinas dėmesys, kad mitologė, panašiai kaip ir M. Gimbutienė, nevisiškai tiksliai rėmėsi jo pateikta medžiaga:

[A] n o t P r e t o r i j a u s³, Žemaitijos pusėje buvo ažuolas, prie kurio žmonės atlikdavo tam tikras apeigas. Netoli ažuolo gulėjęs didelis akmuo. Čia taip pat stovėjo iškelta aukšta kartis – mažiausiai 8 sieksnių, ant kurios buvo ištemptas ožio kailis <...> (Laurinkienė 1996: 118).

Grįžtant prie pirminio šaltinio pravartu prisiminti, jog Pretorijus pabrėžia, kad tai nėra jo paties užfiksuoti duomenys – šią istoriją jam paliudijo kolega, anksčiau minėtasis V. Martinijus (Pretorijus 3: 261). Taigi N. Laurinkienė Pretorijaus mitiniais duomenimis rėmėsi, tačiau jų patikimumo pamatuoti nemėgino. XXI a. pradžios mokslininkė Elvyra Usačiovaitė analizuojamą šaltinį vertina teigiamai, tačiau jo patikimumo problemos irgi nesvarsto:

Aukodami kruvinas aukas, papjauto gyvulio kraują prūsai pildavę link dievo stabo, kuriam aukoję. Todėl žemė, pasak M. Pretorijaus, ten [Romovėje] buvusi labai derlinga. Ažuolą juosė kabančios drobės, sudarydamos prie medžio uždarę erdvę. Ten degė amžinoji ugnis, nuolat šildžiusi aplinką. Dėl šių priežasčių, kaip mano autorius, toks žiemą vasarą žaliuojantis ažuolas galėjo augti iš tikrųjų (Usačiovaitė 2001: 60).

.....
3 Visi išretinimai citatose, jei nenurodyta kitaip, yra mano – Ž. V.

Pirmoji citatos dalis (aukų kraujas – tai ažuolo amžinojo žaliavimo priežastis) yra Pretorijaus interpretacija, neparemta realia istorine rašytine medžiaga, o antroji (aplink ažuolą kabėjo „uždanga“) – nuorašas iš pirmtakų kronikų (Simono Grunau ir kt.). XXI a. pradžios autorius Gintaras Beresnevičius ne sykį apmąsto Pretorijaus mitines pastabas. Sekdamas P. Dundulienės nuomone, jis pamini Skalvoje stovėjusį ažuolą, tvirtindamas, kad jame angelą pasodinęs Dievas, taigi „akivaizdu, kad šis motyvas jau krikščioniškas“ (Beresnevičius 2005b: 363–364). Religijotyrininkas šio teiginio plačiau pakomentuoti nemėgino. Kita vertus, remdamasis tautosaka, jis bando pagrįsti vieną iš Pretorijaus suformuluotų šventųjų medžių garbinimo kriterijų – medžio (-ių) neįprastą išvaizdą (Beresnevičius 2004: 216). Galiausiai tyrėjas nagrinėjamo dokumento patikimumo klausimą užčiuopė, iš dalies ėmėsi verifikacijos.

Dainius Elertas – vienas paskutinių mokslininkų, pamėginusių plačiau aptarti bei išspręsti anksčiau pastebėtą krikščioniškosios terminologijos problemą. Jis taikliai komentuoja, jog „nereikia tikėtis, kad <...> [Pretorijaus] interpretacijos būtų iki galo atviros <...> kunigas-istorikas galėjo turėti svarių priežasčių šį tą nutylėti <...> ne viską iškloti galėjo ir kiti liudytojai“ (Elertas 2013: 339). Apibendrindamas Pretorijaus mitinę medžiagą autorius daro išvadą: angelą Skalvos ažuole pasodinęs krikščionių Dievas (ten pat: 345), o tam, kad tokią poziciją pagrįstų, pasitelkia Pretorijaus duomenis apie sparnuotą *Vėjopatį* (*Wejopattis* / *Weipons* / *Weidiews*) (ten pat: 343), *Žemynos* adoraciją (ten pat: 344), intarpą iš *Laimos* arba gimtųjų (*Rodyny*) apeigų (ten pat: 345). Nors D. Elertas ir išskyrė Pretorijaus duomenų rekonstrukcijos problematiką, šio straipsnio autoriaus manymu, jis XVII a. pabaigos tekstą per daug sutraukė ir perdėm pasikloviė fragmente pavartotų sąvokų tiesioginėmis reikšmėmis, todėl nesusikoncentravo į informacijos interpretacijos problematiką (plačiau apie ją kalbėsime kitame skyriuje).

Pretorijaus mitinės medžiagos interpretacijų apžvalga, analizė parodė, kad XX ir XXI a. mokslininkai jo pateiktą informaciją naudojo ir vertino dvejopai: 1) mitinių duomenų apie ažuolą autentiškumo klausimo nesvarstė, tačiau ją laikė gana patikima ir rėmėsi mokslo darbuose (P. Klimas, J. Bertulaitis, A. R. Niemis, M. Gimbutienė, P. Dundulienė, N. Laurinkienė, E. Usačiovaitė); 2) medžiagos verifikacijos problemą pastebėjo ir daugiau ar mažiau mėgino ją (iš)spręsti (Z. Slaviūnas, G. Beresnevičius, D. Elertas).

MEDIS – DIEVO (-Ų) BUVEINĖ

„Prūsijos įdomybių“ IV knygos I skyriaus III–XXII poskyrius Pretorijus skyrė pagoniškajai medžių gerbimo tradicijai pristatyti ir aptarti. Rankraščio IV knygos I skyriaus III poskyryje autorius apibrėžia medžio funkciją ir statusą pagoniškoje

kultūroje: pirma, medis tai dievo (-ų) buveinė, antra, medžio sakralumas suteikia jam savotišką altoriaus statusą, nes tarp arba šalia medžių yra derama vieta atnašai arba aukojimui (Pretorijus 3: 75). Pasak Pretorijaus, pagonys šventais laiko ne visus medžius. Tam, kad būtų gerbiamas, medis turi atitikti tam tikrus kriterijus: stebinti savo dydžiu; išsiskirti retumu, t. y. būti kuo nors neįprastas – ypatingas arba keistas; greta jo turėjo būti atsitikę kas nors nepaprasta (ten pat: 79), pabrėžiamas medžių hierarchijos klausimas (žr. toliau).

Remdamasis ankstesnių autorių duomenimis, Pretorijus rankraščio skaitytoją supažindina su kitų pagonybę išpažįstančių bendruomenių (galų, romėnų) medžių adoracijos tradicijomis: Sulpicijus Severas (*Sulpicius Severus*) rašąs⁴, jog galai priešams leidę sugriauti šventovę, tačiau kai buvo pradėta kirsti šalia šventvietės stovėjusi eglė, jie medį puolę ginti visa jėga (ten pat: 75). Pretorijus pateikia romėnų mitologijos pavyzdžių, nurodančių X dievą ir jam priskiriamą Y augalą: *Apolonui* – lauro medis, *Minervai*, *Merkurijui* – alyvmedis, *Venerai* – mirta ir t. t. (ten pat: 77); pereidamas prie medžių hierarchijos klausimo, nurodo Antonijų Verderijų (*Antonio Verderio*)⁵, kuris pažymi, kad pagonys šventais laiko daug skirtingų medžių, tačiau pirmenybę teikia ąžuolui (ten pat). Šaltinyje cituojamas Publijus Vergilijus Maronas (*Publius Vergilius Maro*), „Georgikoje“ paliudijęs⁶, jog derliaus deivės *Cereros* ąžuolai romėnams buvę šventi (ten pat). Be to, kaip pavyzdžiai dar kartą paminimi romėnų mitologijos faktai apie *Jupiterį*, *Bakchą*, *Euripidą*, *Rėją* ir kad išdėstytų dievybių garbei buvo pašvęstas ąžuolas (ten pat), o apie tai plačiau pranešas Apolonijus (*Apollonius*)⁷. Kalbėdamas apie ąžuolo gerbimą autorius remiasi Biblija; pasak jo, šis medis – šventų žmonių „pramogų“ ir „garbės“ buveinė (ten pat: 79). Išvardijami penki Šventajame Rašte minimi asmenys, vienaip ar kitaip susiję su šiuo medžiu: Abraomas (*Abraham*) – ąžuolas buvo jo būstas; Debora (*Deborah*) – palaidota po Raudos ąžuolu; Saulius (*Saul*) ir jo sūnūs – palaidoti po ąžuolu; Jošue (*Joash*) – šalia ąžuolo pastatė *sanctuarium Dei*; Gideonas (*Gideon*) – aplankytas Viešpaties siųstų angelų, apsireikusių po ąžuolu (ten pat: 79–81). Visa tai pagrindžia, jog Pretorijus, kalbėdamas apie pagonišką medžių garbinimą ir ypač ąžuolo svarbą, rėmėsi kitų rašytinių šaltinių duomenimis, dėl to ši medžiaga laikytina antrine, perrašais.

Išskyrimo verta tai, kad autorius kalbamame veikale pagonišką pagarbos ąžuolui (apskritai medžių garbstymo) tradiciją palygina su krikščioniškąja tradicija. Maža to, sugretinimą apibendrina sakydamas, jog jeigu jį „taip brangino pamaldieji [krikščionys], tai pagonių, taigi ir <...> prūsų, paklydimas, kad jie kai kuriuos medžius taip didžiai gerbė, nelaikytinas blogybe, tuo labiau, kad jie taip ilgai nesulaukė kito

4 Sulpicius 1556, sk. XIII.

5 Cartari 1581: 6.

6 Vergilius 1630.

7 Magnus 1562.

geresnio pamokymo“ (ten pat: 81). Mūsų manymu, toks teiginys, viena vertus, yra t o l e r a n t i š k a s, parodantis, jog Pretorijus stengėsi suvokti pagoniškos religijos logiką, kita vertus, XVII a. antrosios pusės kunigui viešai sugretinti krikščioniškąją tradiciją su pagoniškąja, sykiu parodant, kad abidvi tikybos gali turėti panašumų, yra i n o v a t y v i pozicija. Norint suprasti tokios laikysenos pagrindą, verta prisiminti vieną reikšmingą Pretorijaus biografijos detalę – raštišką ir atvirą pasipriešinimą raganų teismams. 1701 m. birželio 27 d. jis paruošė protestą–apeliaciją, kurioje išsakė neigiamą nuomonę dėl Bažnyčios atstovų naudojamo tardymo, pasitelkiant kankinimą ir kitas kūno bausmes (žr. Pretorijus 1: 42). Iš biografijos išlikusių duomenų matyti, kad Pretorijus yra vienas pirmųjų to meto visuomenėje žinomų asmenų, garsiai prakalbęs apie raganų teismų ydingą prigimtį⁸. Išdėstytos įžvalgos išduoda autoriaus gebėjimą savarankiškai ir kritiškai įvertinti turimą medžiagą. Kita vertus, šalia komentuojamos išvados Pretorijus tarsi skuba pasiteisinti: „aš čia n e n o r i u b ū t i u ž t a r e s t ū, kurie <...> nenori atsakyti iš senųjų protėvių paveldėtos klaidatikystės <...> ir kurių dar šen bei ten daug yra Prūsijoje, Žemaitijoje ir Lietuvoje“ (Pretorijus 3: 81). IV knygos I skyriaus V poskyrio paskutinio sakinio antroji dalis yra kaip jungtis, skirta pereiti nuo rašytinės patirties išdėstymo prie empirinės, o to paties skyriaus VI poskyryje užfiksuota autentiška mitinė medžiaga:

§ 6. Kai aš kadaise keliavau po Skalvą, Ragainės valsčių, man buvo parodytas ažuolas, kurio šakos buvo keistai susipynusios ir suaugusios ir kuris aplinkiniams buvo šventas. Kadangi buvo vakaras ir arti nebuvo kur apsisototi, nakvoti likau artimiausiame kaime, netoli to ažuolo. Mano šeimininkas buvo senas, turtingas, bet taip pat ir gudrus bei prietaringas valstietis, su kuriuo aš įsikalbėjau apie tą ažuolą. Po ilgo pokalbio iš jo sužinojau, kad jis ir į jį panašūs gerai žina, kad ažuolas, žiūrint į jį apskritai kaip į medį, nereikalaujās jokio garbinimo, tačiau jie šitą medį, išskirdami iš kitų, garbiną todėl, kad jiems neva dievų ir protėvių aiškiai prisakyta, jog jeigu jie šitam medžiui neparodysią pagarbos, tarkime, jeigu jie jo nepasaugotų ir nukirstų arba apkapotų, tai jie garantuotai būtų nubauti, ir jis galėjo pateikti daugybę šito pavyzdžių. Jis pareiškė, kad jie tiek pat nedaug tenusidedą Dievui, nieko blogo nedarydami tam medžiui (ir tai, sakė jis, esąs visas garbinimas), kiek jie nenusidedą Dievui, nieko blogo nedarydami pastatytam kryžiui, kuris paprastai irgi esąs daromas iš ažuolo. Proseneliai jam aiškinę, kad Dievas prie tokių ažuolų dažnai iškviečia angelą, kuris pamaldiesiems darąs gera, o blogiesiems – bloga, ir kadangi jiems taip pat išaiškinta, sakė jis, kad nesą bloga tenai ką nors paaukoti, tai jis ir darąs – ne medžiams, o angelui arba daugiau Dievui, kuris ten angelą pasodinęs. Jis man pasakojo, kad kadaise vienas bedievis ir ištvirkėlis iš piktadariškų paskatų nulaužęs

8 Apytikriai tuo pat metu, t. y. kai Pretorijus viešai išsakė abejones dėl raganų teismų patikimumo, panašaus pobūdžio traktatus paskelbė Halės universiteto profesorius Kristianas Tomazijus (*Christian Thomasius*, 1655–1728) (Pretorijus 1: 43).

keletą to ažuolo šakų ir jas puikuodamasis sutrypęs kojomis, tai jam tuoj pat nuo tos rankos, kuria buvo nulaužęs šaką, o tada ir nuo pėdos, kuria trypęs šaką, nuslinkusi oda; taip atsitikę ir tiems, kurie lietę šito žmogaus plaštaką ir pėdą norėdami pagydyti. Šitas žmogus, nepaprastai įsikibęs į savo mąstyseną, papasakojo ir daugiau šitokių dalykų. Tai girdint, man į galvą atėjo tai, ką aš kadaise buvau skaitęs Coelijaus Rhodi[gino] raštuose: „Ažuolų šaknyse esti toks pražūtingą galią turintis gyvis, kad vien ant jo užmynus nuslenka pėdų oda ir labai išinsta visa blauzda. Tai yra juo nuostabiau, kad jeigu kas nori gydyti, taip pat ir nuo [šio] rankų nusilupa oda“; – taip rašo Coelijus. Kad ir kaip stengiausi, jo perkalbėti man nepavyko. Tačiau iš to matyti, kaip labai senovės prūsai, be jokios abejonės, gerbė tas vietas, kur augo keletas šitos retos rūšies medžių, ypač ažuolų, nors čia reikia matyti ir skirtumą (ten pat: 81–83).

Remiantis šia informacija teigtina, jog Pretorijus medžiagą iš amžininkų rinko keliaudamas po tiriamą plotą⁹. Vadinasi, jis negalėjo „išlieti“ arba „panirti“ į tam tikrą žmonių bendruomenę (?)¹⁰. Kita vertus, autoriaus nurodoma, kad su pateikėju kalbėtasi ilgą laiko tarpą, dėl to samprotautina, jog tai iš dalies atitinka išsamųjį pokalbį (interview). Kalbinamojo ir kalbinančiojo susitikimas čia pristatomas kaip neplanuotas arba nesisteminis atsitiktinis veiksmas, tačiau tai iš esmės prieštarauja tolesnei fragmento struktūrai. Atsižvelgiant į IV knygos I skyriaus VI poskyrio tekstą manytina, kad Pretorijus pateikėją kalbina kryptingai apie tuo metu X bendruomenėje vykusius Y etninius procesus, šiuo konkrečiu atveju – apie religiją. O tai atspindi sąmoningą, arba sistemingą, suplanuotą (planavimas – sąmoningas elgesys), susitikimą-pokalbį. Gali būti, kad veikalo autorius, aprašydamas amžininko pateiktus duomenis, pritaiko savotišką a t s i t i k t i n i o v e i k s m o f o r m u l ę (AVF), susidedančią iš trijų atsitiktinių dėmenų: vietos, laiko, pateikėjo. Pretorijaus neva atsitiktinė informacija (AI) yra lygi atsitiktinių dėmenų, t. y. vietos (V), laiko (L), pateikėjo (P) sudėčiai: $V + L + P = AI$. Galimas daiktas, jog taip elgiamasi dėl dviejų priežasčių: pirma, taisykdamas šį medžiagos rinkimo modelį Pretorijus neprivalėjo pa(si)aiškinti bažnytinei valdžiai, kodėl užsiima ikirikščiioniškųjų tradicijų aprašymu, nes tai neva atsitiktinis, nesuplanuotas veiksmas; antra, norėdamas apklausti pateikėją, jis turėjo užtikrinti, kad gauta informacija nebus paviešinta Bažnyčios atstovams, griežtai draudusiems bet kokią pagoniškos religijos praktikavimą. Įspūdį, kad Pretorijus dėl pokalbio su pateikėju buvo susitaręs iš anksto, sustiprina tai, jog kalbantysis kunigui informaciją išdėsto savanoriškai – nebijodamas už tai būti nubaustas, tuo tarpu visiškai atvirkščiai atrodo tos pat knygos II skyriaus IV poskyryje užfiksuotas veikiausiai n e s u p l a n u o t a s

9 Priešingai nei, pavyzdžiui, XX a. antrosios pusės etnografai, kurie stengėsi X laiko tarpą gyventi su tiriamą bendruomenę (Cliffordas 2006: 44–45).

10 Pasak Raimondo Madeno (*Raymond Madden*), „niekada nereikia pamiršti, kad etnografija – tai žmonių aprašymas, kalbėjimasis su žmonėmis, buvimas tarp žmonių, ir jis yra ne atsitiktinis, bet esmingas, ir kaip tik iš to buvimo ir besirandanti teorinė mintis“ (Madden 2010: 78).

dialogas. Pasak Pretorijaus, senas žemaitis, supratęs, kad apie ikirikikščioniškuosius papročius diskutuoja su Bažnyčios tarnu, iš išgąščio pradėjo nevalingai trūkčioti, virpėti ir drebėti, manydamas, kad jį surištą pristatys į valsčių kaip burtininką, „sukosi kaip vijurkas ir prašė pasigailėti, pridurdamas, kad dabar prapulsias arba dėl valdžios nuosprendžio, arba dėl vaidelutės pykčio, o sūnaus vaikui būsią dar blogiau“ (ten pat: 117). Išėitų, jog Pretorijus, neįvardydamas jį apgyvendinusio valstiečio tapatybės, tam tikru aspektu atliepia tyrimo etikos kodeksą (anonimiškumo principą) (Čepaitienė 2013: 38–39). Remiantis VI poskyrio duomenimis, neįmanoma suprasti, kokiū būdu XVII a. antrosios pusės kronikininkas rinko medžiagą (rašė užrašus? o gal dienoraštį? piešė eskizus?), tačiau aišku viena: dialogas vyko abiem pašnekovams pažįstama kalba (lietuviškai? galbūt vokiškai?). Kalbos mokėjimas kalbinančiajam suteikia pranašumą dėl to, kad tarp jo ir informanto susiformuoja emocinis patikimumas. Apibendrinant darytina prielaida, jog Pretorijus, užrašinėdamas iš pateikėjų gautą informaciją, tam, kad nenukentėtų pateikėjas ir jis pats, (pri)taikė atsitiktinio veiksmo formulę, susidedančią iš trijų atsitiktinių dėmenų (vietos, laiko, pateikėjo). Įdomu, kad ši prielaida susisieja su anksčiau aptartu protestu–apeliacija dėl raganų teismuose tardymui pasitelkiamų kūno bausmių. Pretorijus asmenis, kurie elgiasi ne pagal bažnytinius kanonus, irgi „bando iškvosti“, tačiau jis tai daro ne naudodamas smurtą, bet priešingai – kalbėdamasis su nusižengėliais ir m e g i n d a m a s p e r p r a s t i vieno ar kito jų poelgio priežastį.

Nagrinėjamas fragmentas taip pat išskirtinis tuo, kad jame reflektuojamas vienas būdingiausių baltiškos pagonybės bruožų – „dieviškų galių pasireiškimas ir grįžtamasis ryšys per mediumus, o iš čia ir ypatinga pagarba gamtai“ (Balsys 2015: 13). Kaip žinome, iki šių dienų gyvuoja du moksliniai požiūriai, skirtingai nusakantys pagonybės kaip (ne)religijos suvokimą. Pirmosios krypties atstovai teigia, kad pagonys atnašavo materialiams objektams: akmenims, dangaus kūnams, medžiams, gyvūnams ir t. t., todėl tai neprilygsta religijai¹¹. Antrosios krypties atstovai mano, kad pagonys minėtuosius objektus gerbė kaip X dievybės mediumą: ugnis – *Gabijos* ženklas; griaustinis – *Perkūno* ir pan., per kurį galima bendrauti su dievybe jai aukojant aukas: sudeginant / paskandinant / užkasant į žemę¹². Tiriamoje ištraukoje aiškiai pasakyta, kad ~ XVII a. antrojoje pusėje buvo tikima, jog pagarba rodoma „ne medžiams, o angelui [*Engel*] arba daugiau Dievui [*Gott*], kuris ten angelą

11 Žr. Vlado Gobio (1966; LM 3: 153–161), Juozo Jurginio (1969) studijas. G. Beresnevičius straipsnyje „Gamta ir šventumas. Senovės lietuvių religijos „gamtiškumo“ klausimu“ argumentuotai paneigė tokią nuostatą ir parodė, jog daugelyje XI–XV a. rašytinių šaltinių „kalbama ne apie giraitės ar medžio gerbimą, o apie tai, kad giraitėse buvo įrengiamos šventvietės, ir jose atliekami apeiginiai ritualai <...> p r i e m e d ž i o b ū d a v o a u k o j a m a, b e t a u k o j a m a n e m e d ž i u i, o P e r k ū n u i“ (Beresnevičius 2005a: 90).

12 Žr. Marijos Gimbutienės (1963, 1973), Rimanto Balsio (2015), Norberto Vėliaus (1977), Vladimiro Toporovo (2000), Nijolės Laurinkienės (1996), Gintaro Beresnevičiaus (2004, 2005a, 2005b) mokslo darbus.

pasodinęs“ (Pretorijus 3: 83). Kyla klausimas: kurios tradicijos – krikščionių ar pagonių – Dievą ir angelą aprašo Pretorijus?

Norint atsakyti į šį klausimą, atrodo, reikia atsigręžti į nagrinėjamo rankraščio autorių ir pamėginti suvokti, jog veikalo kūrėjas mitinę informaciją, gautą iš amžininko, reflektuoja per savo sąmonę, per individualias kalbines (tai veikalas, parašytas žmogaus, studijavusio teologiją) ir kultūrinės konstrukcijas, unikalias socialines, religines patirtis (dvasininko mentalitetas) (Vičinskas 2015: 194–196). Dėl to neatmestina galimybė, kad Pretorijus, rašydamas tiek apie pagoniškos tikybos bendrąją struktūrą (dievų išsidėstymą arba funkcijas panteone), tiek apie lokalius reiškinius (X dievybės Y gerbimą), tam tikrais atvejais (pa)vartoja krikščioniškosios religijos terminologiją. Negana to, svarstyti, kad iš pateikėjo jis ne visada sužinodavo (tabu?) arba sužinojęs ne visada gebėdavo užčiuopti autentiškiausią variantą-atitikmenį, skirtą pagoniškos tikybos struktūrai arba reiškiniui apibūdinti. Pretorijus veikiau stengėsi pritaikyti tai, kas jo sąmonėje (kalboje, mentalitete) gerai suprantama (t. y. krikščioniškąjį mokymą – jo struktūrą bei terminologiją) tam, kas menčiau pažįstama (pagoniškajam mokymui – jo struktūrai bei terminologijai). Mūsų įsitikinimu, kaip tik dėl informacijos interpretavimo pakopų (žr. Vičinskas 2015: 191), kurios susideda iš dviejų perėjimų (pirmasis interpretuoja pateikėjas, antrasis – tyrėjas), nagrinėjamame fragmente atsirado terminai *Gott* ir *Engel*. Šiuo atveju *Gott* įvardija tą, kuris sukuria (tarkim, X), o *Engel* – tą, kuris praneša apie X, vadinasi, yra savotiškas tarpininkas. O aptartasis procesas, kurio metu susidaro netikslus informacijos – duomenų / idėjų / minčių – perdavimas, straipsnio autoriaus siūlymu, vadintinas *informaciniu triukšmu* (plačiau žr. ten pat: 197). Kita vertus, negalima nuneigti, kad maždaug XVII a. antrojoje pusėje pagonybė išgyveno nuosmukį, kurio liudininkas buvo ir Pretorijus. Desakralizaciją ir religinį sinkretizmą atspindi rankraščio V knygos IX skyriaus IV poskyris, kuriame užfiksuota dievo *Gabjaugio* adoracija. Fragmente teigiama, jog iškart po pagoniškos maldos *Gabjaugiu* (*Gabjaugia*) adoracijoje dalyvaujantys krikščionys papildomai sukalba „Tėve mūsų“, „Aller Augen“ ir kitas maldas, o jas baigia persižegnojimu (Pretorijus 3: 525–527).

Skalvoje stovėjęs ažuolas iš esmės atitinka garbstymui deramų medžių kriterijus, nes jo šakos neįprastai susipynusios, suaugusios. Dar vienas sakralumo matas, rodantis archajinę pagarbą medžiams, kurio Pretorijus neakcentuoja, yra b a i – m ė s j a u s m a s. Dėl subkultūrinių grupių (pvz., neopagonizmo) suformuotų romantinių rekonstrukcijų poveikio plačiojoje visuomenėje¹³, o kai kuriais atvejais ir moksle, XXI a. paplito nevisiškai tikslus šventųjų girių įvaizdis. Šventosios grios yra idealizuojamos ir suprantamos kaip kažkas natūralu, sava, artima, tačiau toks

13 P vz., Nijolė Kavaliauskaitė Hunter. *Medis sielos brolis ar augalas?*, 2011, prieiga per internetą: <http://goo.gl/Bd6z13>, [žiūrėta 2016-05-06]; „Super User“. *Šventosios grios ir medžiai baltų tikėjime*, 2013, prieiga per internetą: <http://goo.gl/orwHuI>, [žiūrėta 2016-05-06].

vertinimas senuoju mitiniu laikotarpiu vargu ar galėjo egzistuoti. Taip manytina dėl to, jog tankiai medžiais apaugusiose vietose gyveno vieni kraupiausių baltų (taip pat ir slavų) mitologijos personažų – demonai (Ališauskas, Vildžiūnas 2009: 118). Senųjų kronikų rašytojai štai ką kalba apie mistines girias: „[lyvių, estų, prūsų] tautos pasitikėjo miškeliais, kurių nė vienas kirvis n e d r i s o paliesti“ (BRMŠ I: 225); „šiam krašte gausu girių ir miškų, kuriuose kartais galima pamatyti s i a u b i n g ū reginių“ (BRMŠ II: 396); „kraštas užaugęs krūmais ir miškais, be to, ten daug brūzgynų bei ežerų. Čia galima, kaip sakoma, pamatyti įvairiausių š m ė k l ū ir v a i d u o k l i ū“ (BRMŠ II: 397). Šios ištraukos rodo, kad apmąstant medžių arba girios garbinimą dėmesys sutelktinas į pagarbos ir baimės sąsajas. Tokiame kontekste patikimai atrodo Pretorijaus užrašytas prietaringo valstiečio liudijimas, kuriame išdėstoma, jog „kadaisė vienas bedievis ir ištvirkėlis iš piktadariškų paskatų nulaužęs keletą to ažuolo šakų ir jas puikuodamasis sutrypęs kojomis, tai jam tuoj pat nuo tos rankos, kuria buvo nulaužęs šaką, o tada ir nuo pėdos, kuria trypęs šaką, nuslinkusi oda; taip atsitikę ir tiems, kurie lietę šito žmogaus plaštaką ir pėdą norėdami pagydyti“ (Pretorijus 3: 83). Išaiškinama, jog tam, kuris (iš)niekins dievybės globojamą augalą, arba tam, kuris vienokiu ar kitokiu būdu prie to prisidės, bus atlyginta tuo pačiu. Pretorijus, remdamasis Liudoviko Celijaus Rodigino (*Ludovicus Coelius Rhodiginus*) raštais¹⁴, užfiksuotą valstiečio patirtį imasi interperetuoti (ten pat).

Šis siužetas baltų religijos ir mitologijos šaltiniuose dažnas. Viena kronikų dalis kalba abstrakčiai: pagonys medžių, augančių šventosiose giriose, nedrįsta kirsti, jie nelaužo šakų, neliečia nuvirtusių sausuolių, neskabo lapų¹⁵. Kita dalis siužetą išplečia, nurodydamos, kad už šventgirės medžio (-ių) išniekinimą laukia atpildas – mirtis arba suluošinimas (akies, rankos, kojos netekimas)¹⁶. Galiausiai – pasakojimas suasmeninamas: Bažnyčios tarnas (pagrindinis veikėjas) ragina pagonis (šalutiniai veikėjai) iškirsti šventą mišką (veiksmo tikslas), tačiau vienas iš kertančiųjų susižaloja (įsikerta į koją arba blauzdą), ir tai palaikoma dievų bausme (konfliktas). Tada Bažnyčios tarnas arba stebuklingai pagydo susižeidusį darbininką (apogėjus), arba tęsia pradėtą darbą tol, kol pagonys įsitikina senųjų dievų bejėgiškumu (atomazga)¹⁷.

Aprašytą prietaringo valstiečio liudijimą, matyt, būtų galima palyginti su 1725 m. Latvijos jėzuitų pranešimo medžiaga, kurioje moteris aukodama medžiui sako: „Labą rytą, Liepa, kaip laikaisi? Kaip sekasi? Štai atnešu tau lauktuvių (auka), kad neliestum mano šeimynos, galvijų, kiaulių, neliesk mūsų sveikatos ir niekad neužtrauk nelaimių

14 Rhodiginus 1666.

15 Informacijos perrašymo chronologinė seka: 1) BRMŠ I: 225; 2) ten pat: 249; 3) ten pat: 261; 4) ten pat: 344; 5) ten pat: 367; 6) ten pat: 508; 7) ten pat: 537; 8) BRMŠ II: 684.

16 Informacijos perrašymo chronologinė seka: 1) BRMŠ I: 565, 572, 576, 578, 580; 2) BRMŠ II: 353, 354; 3) ten pat: 360; 4) ten pat: 421; 5) ten pat: 473; 6) ten pat: 669; 7) ten pat: 680.

17 Informacijos perrašymo chronologinė seka: 1) BRMŠ I: 595; 2) BRMŠ II: 564; 3) ten pat: 632–633; 4) BRMŠ III: 57.

(aukojimo tikslas – turimo turto (šeimos narių sveikatos arba šeimai priklausančių galvijų) apsauga nuo X dievybės pykčio)“ (Kleijntjenss 1940: 391). Peršasi išvada, kad tuose epizoduose pastebėtinas medžių arba girios garbinimo ir baimės ryšys. Vadinasi, Y medį globojantis X dievas, jeigu bus supykdytas, gali kerštauti, todėl privaloma gerbti (baimė – pagarbos pagrindas) tai, kas jam priklauso. Galiausiai apibendrintina, jog „Prūsijos įdomybių“ IV knygos I skyriaus VI poskyrio medžiaga – išskyrus Pretorijaus interpretaciją, paremtą L. C. Rodigino raštais, – autentiška ir patikima.

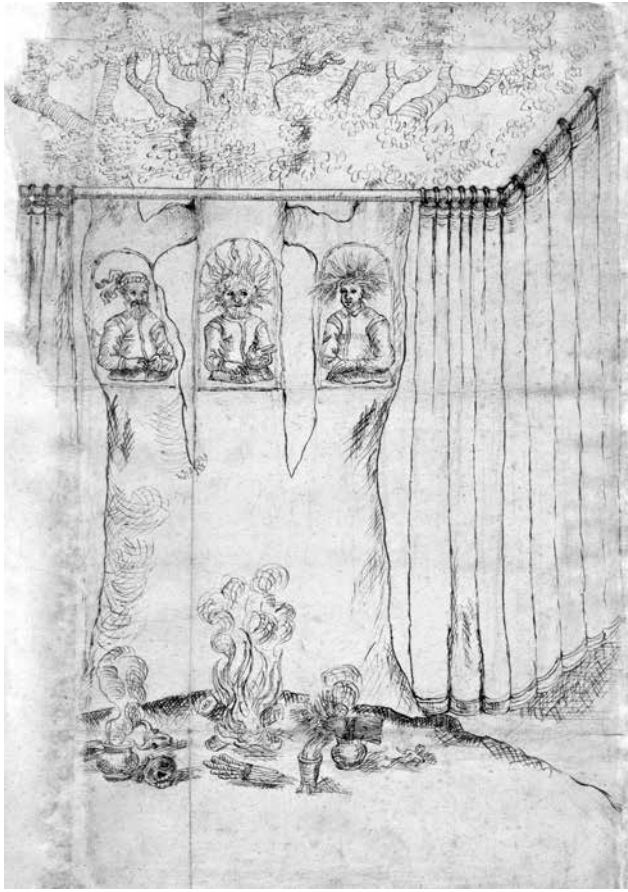
MATAS PRETORIJUS – BALŲ RELIGIJOS IR MITOLOGIJOS INTERPRETATORIUS

Tolesniuose nagrinėjamo rankraščio IV knygos I skyriaus VIII–XXII poskyriuose daugiausia dėmesio skiriama senovės prūsų šventvietai, kurią autorius vadina *Romava* (*Rykajotas*) arba *Rombhowe*. Pretorijaus žiniomis, senųjų prūsų tartimi taip „buvo vadinama vieta su keistu sąaugiu, buvusiu tenykščiam ažuole; kilusi iš žodžio *romiu*, *rombiu*, *rombothi*, kuris prūsiškai reiškia „suaugti“, kalbant būtent apie medžius, ypač kai viena šaka suauga su kita arba įauga į kitą“ (Pretorijus 3: 85–87). Šiame straipsnyje nesiekama verifikuoti Pretorijaus užfiksuotos mitinės medžiagos apie *Romavą*, tačiau šventvietės centru tradiciškai laikytinas ažuolas, todėl informacijos atmesti negalima. XVII a. pabaigos autorius, diskutuodamas apie šventovę, ją aptaria pagal schemą: šventvietės vardai, jos funkcija, šventvietės iliustracija, šventvietės sugriovimo problema. Pirmiausia jis, samprotaudamas apie šventvietės pavadinimų kilmę ir reikšmę, prieštarauja kronikininko Petro Dusburgiečio (*Petrus Dusburg*) aprašytai¹⁸ etimologijai, teigdamas, kad pavadinimas *Romava* nesietinas su Romos miesto vardu (ten pat: 87). Atsižvelgdamas į prūsų kalbos duomenis interpretuoja, kad *Romava* buvo įvardijamas sakralus rumbuotas ažuolas, o *Rykajotu* – šalia jo rengiamos šventinės iškilmės, dėl to *Rykajotas* kildintinas iš žodžių *rykiauti*, *rykaujoti*, reiškiančių „linksmybes“, „girtavimą“ (ten pat). Tam, kad pagrįstą interpretaciją, Pretorijus pasinaudoja *Pomerelijoje*¹⁹ užfiksuotu pavyzdžiu – žodžių *teismas* ir *Šionekas* painiojimu: pirmasis žodis (tiesiogine prasme) reiškias „teismą“, o antrasis (perkeltine prasme) „teismo rūmus“; esančius *Šioneke* (ten pat: 87–89). Argumentui sutvirtinti pasitelkia ir nežinomo autoriaus rankraštį „Senovės prūsų vietos, skirtos šventam kultui“ (*Loca divino cultui destinata apud veteros Prussos*), kurį cituoja Kristoforas Hartknochas (*Christophorus Hartknoch*)²⁰ ir kuriuo yra sekęs Matas Vaiselis

.....
18 Dusburg Petrus 1679.

19 Istorinis regionas Baltijos jūros pietinėje pakrantėje, dabartinėje šiaurės Lenkijoje, Pamario vaivadijoje (Piskorski 1999).

20 Hartknoch 1679.

1. Romavos ažuolas. Piešinys iš M. Pretorijaus rankraščio (Vilniaus universiteto muziejus)

(*Matthäus Waissel*)²¹ (ten pat: 89). Drauge paminimi ir tie kronikininkai, kurie, Pretorijaus žiniomis, (ne)teisingai traktuoja šventvietės pavadinimus *Romova* ir *Rykajotas*: Volfgangas Dietmaras (*Dietmar Merseburgensis*)²² *Romavą* kildina iš Romos miesto pavadinimo; Simonas Grunau (*Simon Grunau*)²³ ir Kasparas Henenbergeris (*Caspar Hennenberger*)²⁴ painioja *Romavą* ir *Rykajotą* (ten pat).

Aptaręs šventvietės vardų problematiką ir naudodamasis K. Henenbergerio šaltiniu, Pretorijus apibūdina šventovės buvimo vietą, centrinio ažuolo svarbą, išvaizdą ir dydį, jame įtaisytų dievybių – *Patulo* / *Pikulo*, *Perkūno*, *Potrimpo* – charakteristikas, atributus, joms atnašaujamas aukas (ten pat: 89–95). Paskui iš karto pateikia iš dalies autentišką ~ XVII a. antrosios pusės Romavos ažuolo vaizdą (žr. 1 pav.).

.....
21 Waissel 1595.

22 Merseburgensis 1667.

23 Grunau 1876–1896.

24 Hennenberger 1595: 465, 466.

Šis plunksna pieštas eskizas turėtų būti suvokiamas kaip Pretorijaus interpretacija, sukonstruota atsižvelgiant į pirmtakų rašytinių šaltinių duomenis; tai unikalus bandymas vaizdu įprasminti ankstesnių kronikų autorių rašytines išvalgas.

Teiginį, jog iliustracija yra unikali Pretorijaus interpretacija, įrodo aukščiausiojo pagonių dievybių trejeto atvaizdai. Įdomu, kad centrinių dievybių fizionomijos yra nukopijuotos iš XVII a. Prūsijos kronikininko S. Grunau veikalo „Prūsijos žemės kronika“, kuriame pirmą kartą publikuota karaliaus Vaidevučio, arba prūsų, vėliavos-herbo iliustracija. *Patulo / Pikulo, Perkūno ir Potrimpo* figūros suprojektuotos pagal vieną principą, todėl atskirai nagrinėti kiekvienos jų nėra reikalo. Charakteringiausias yra Perkūno atvaizdas, todėl jį glaustai ir aptarsime. Išskirtini keturi esminiai Perkūno požymiai: pirma, stabas vaizduojamas iki pusės; antra, Perkūnas laiko pakeltą kairę ranką, kurios trys pirštai (nykštys, smilius, didysis) ištiesti („pagoniškasis palaiminimas“); trečia, dievybės veidą gaubia aureolę primenanti atributika; ketvirta, kūną dengia laisvai krintantis drabužis, panašus į tuniką. Visa tai sufleruoja, jog Perkūno statula buvo sukurta žmogaus, gerai išmanančio krikščioniškąją religiją ir ikonografiją. Perkūno atvaizdas daugiau ar mažiau atitinka tris *Kristaus Pantokratoriaus* ikonos privalomus elementus: aureolė, arba nimbas; raudona (suaugusio) arba balta (kūdikėlio) tunika; dešine ranka laimina (esminis skirtumas, kad Perkūnas tikinčiuosius laimina kaire ranka, o Jėzus tai daro dešine) (Bertagnin 1999).

Samprotautina, jog XVI a. gyvenęs iliustracijos dailininkas, piešdamas pagonių šventuosius, vadovavosi ikonų tapybos tradicijomis (žr. Šimėnas 1989: 47–48). Mums, tyrinėjantiems Pretorijaus duomenų autentiškumą, ši mintis svarbi dėl dviejų priežasčių: pirmiausia, ji sutvirtina teiginį, kad tam tikrus pirmtakų duomenis Pretorijus vertino kaip informacijos etaloną; antra, S. Grunau eskizas–interpretacija, kurią savaip perinterpretuoja Pretorijus, yra pavyzdys, rodantis, kaip krikščioniško mentaliteto asmuo įvaizdina pagonišką tikybę. Kitaip sakant, tai paremia mąstymo modelį, kuriuo argumentuojama, kad krikščionis, interpretuojantis pagonišką religiją, linkęs jai suteikti krikščioniškosios tradicijos bruožų. O visa tai, kas išdėstyta, sustiprina anksčiau suformuluotos hipotezės tikrumą, jog Pretorijus, rašydamas apie Skalvos ažuolą, krikščioniškąją terminologiją (*Dievas, angelas*) ikikrikščioniškai tikybai nusakyti pavartoja dėl dvasininko mentaliteto įtakos.

Kalbant apie interpretacijas, pažymėtinas rankraščio IV knygos I skyriaus XVIII poskyris, kuriame Pretorijus mėgina išaiškinti „vasarą žiemą žaliuojančio“ *Romavos* ažuolo fenomeną. Jis neigiamai vertina ankstesnių kronikininkų dogmatišką tvirtinimą, kad centrinis šventvietės ažuolas žaliavęs dėl velnio įtakos. Autorius šį fenomeną bando paaiškinti išskirdamas keturias racija grindžiamas ažuolo vešėjimo priežastis: medis augo labai derlingoje žemėje; būdavo apšlakstomas aukų krauju, kuris patręsdavo dirvožemį; šalia kūrenama ugnis ir aplink ažuolą kabojusi septynių

uolekčių uždanga sudarė sąlygas „išbalansuotam orui“, teigiamai veikusiam medžio augimui; ažuolas stovėjęs tarp pastatų, kitų medžių, malkų, kalvų, ir tai jį apsaugoję nuo blogų oro sąlygų (Pretorijus 3: 91–95).

Nusakęs *Romavos* ažuolo funkcijas ir suprojektavęs vizualizaciją, XII poskyryje Pretorijus diskutuoja tiriamojo augalo ir šventvietės sunaikinimo problemą. Jis, kaip ir anksčiau, gvildindamas susiformuotą problemą remiasi pirmtakų informacija: 1) S. Grunau teigia, kad *Romavos* ažuolą nukirto Lenkijos karalius Boleslovas I (*Boleslaus I*), 2) nors Tomas Treteras (*Thomas Treterus*) rašąs²⁵, kad šis medis stovėjęs Vinricho Kniprodės (*Winrich von Kniprode*) laikais, ir kaip tik jis ir įsakęs ažuolą nukirsti (ten pat: 95). Pretorijus nesutinka su V. Kniprodės pozicija, mat, remiantis K. Henenbergeriu ir kitų autorių žiniomis, sunaikintą šventyklos sakralųjį centrą prūsai netrukus atkurdavę kitoje vietoje, nes tais laikais „šitokių didelių ir ypatingų ažuolų buvo didelė daugybė“ (ten pat). Sykiu jis pateikia glaustą apžvalgą apie kitus rašytiniuose šaltiniuose paliudytus ypatingus ažuolus: XIII posk. – apie Torunės ažuolą (ten pat: 97); XIV posk. – apie ažuolą prie Šventapilės (ten pat: 97–99); XV posk. – apie ažuolą prie Vėlupos (Apių kaime) (ten pat: 99). Verifikacijos aspektu XVII poskyris – įdomus pavyzdys, kuriame užfiksuota elgsena su anksčiau adoruotu augalu:

§ 17. Šitais minėtaisiais ažuolais raštininkai labai stebėjosi, nors dar mūsų amžiuje tokių ažuolų prūsų miškuose buvo galima rasti. Štai aš d a r 1 6 6 4 m. Berštininkų girioje, Įsruties srityje, mačiau ažuolą, kuris sulig vyro ūgiu nuo žemės buvo 18 uolekčių storio, o matuojant apskritimą palei žemę siekė 25 uolektis; tą retą ažuolą, kurio ir aukštis buvo labai didelis ir kurio stuobrys iki šakų buvo mažiausiai kokių 7 sieksnių, valstietis su savo trimis sūnumis ir šeimyna per vieną naktį nukirto, supjaustė į strampus ir parsivežė namo (ten pat: 101).

Ingės Lukšaitės žiniomis, *Berštininkais* (vok. *Bersteniken*, 1596; *Bersteningken*, 1785) vadintinų vietovių yra keturios: 1) netoli Nybudžių, Gumbinės apskrityje; 2) prie Pagėgių; 3) greta Pakalnės ir Skaisgirių; 4) Ragainės apskrityje; Pretorijus tikriausiai kalba apie Berštininkų mišką, buvusį Nybudžių parapijoje (žr. Pretorijus 1: 20–21). Remiantis XVII poskyriu, manytina, kad paliudytų asmenų elgsens indikuoja su religija sietiną desakralizacijos procesą. Desakralizacija šiame fragmente turėtų būti suvokiama kaip natūralus perėjimas nuo vienos religinės sistemos prie kitos. Lyginant pirmiau išdėstytą senųjų rašytinių šaltinių medžiagą su šiuo intarpu matyti, jog aprašytiesiems veiksmo dalyviams šventasis medis neturi metafizinės reikšmės – į jį žvelgiama kaip į fizinį objektą. Veikiausiai esminis desakralizavimo lūžis įvyko tada, kai buvo įsitikinta, kad medis negali apsiginti (kerštauti), o jei taip, tai nėra pagrindo jo bijoti, o sykiu ir garbinti, arba atvirksčiai. Kalbant apie

25 Treterus 1685.

desakralizacijos pėdsakus istoriniuose šaltiniuose prisimintinas XVI a. autoriaus Jono Lasickio (*Jan Lasicki*) pasakojimas apie žemaičių dievus:

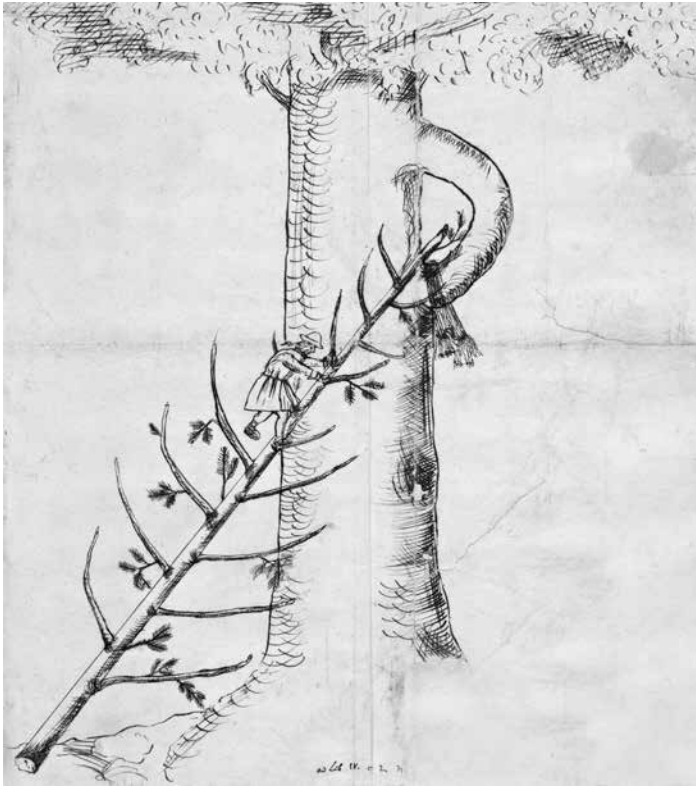
[Valstiečiai,] Laskovijaus liepiami iškirsti medžius, labai nenoromis to ėmėsi <...> mat jie buvo įsitikinę, jog giraitėse gyvena dievai <...> štai vienas ėmęs kitus teirautis, ar leistina medžiams lupti žievę; kai viršininkas tam pritaręs, jis nulupęs keletą medžių, labai įsismaginęs kartodamas: Jūs iš manęs išlupote žąsis, gaidžius ir vištas, todėl ir aš jus plikus paliksiu. Mat jis <...> tikėjo, kad dievai, pražūtingi jo ūkiui, tūno medžiuose po žieve (Ališauskas, Vildžiūnas 2009: 47).

Be to, Pretorijus IV knygos V poskyryje, kliaudamasis K. Henenbergeriu, mini dar vieną ažuolo desakralizaciją paspartinusią priežastį – Kryžiuočių ordino spaudimą. Jo žiniomis, Ordinas, siekdamas sumenkinti pagarbą šventajam augalui, priešus ir vagis korė ant ažuolų tol, kol „pagonys perėmė šį metodą“ (Pretorijus 3: 209). Pastaruosiuose intarpuose užfiksuotą desakralizaciją reikėtų laikyti etniniu procesu, lėmusiu tolesnę baltiškosios kultūros raidą, o mitinės informacijos patikimumas abejonių nekelia. Tiesa, XVII a. pabaigos rankraščio IV knygoje – II skyriaus V poskyryje ir V skyriaus XIV poskyryje – autorius šios informacijos atžvilgiu teikia prieštaraujantį tekstą ir piešinį (žr. 2 pav.):

[A.] Ragainės apskrities lauke buvo toks ažuolas, kuris irgi buvo laikomas šventu; į jį lipo turintieji lūžį ir lindo per skylę dvišakumoje, tikėdami, kad tai jiems padės (ten pat: 115).

[B.] Dabartiniai nadruviai mano ažuolinių malkų dūmus esant labai sveikus, yra įsikalę į galvą, kad jeigu židinyje dega ažuolinės malkos, tai iš kambario išvaroma liga arba, tiksliau, pikti garai, sukeliantys ligą (ten pat: 209).

Mūsų supratimu, abiejuose fragmentuose kalbama apie ikikrikščioniškosios religijos liekanas, kurios maždaug XVII a. antrojoje pusėje įgijo naują formą – prietarų / magijos / burtų, juolab kad panašūs maginiai veiksmai, tikintis sveikatos, buvo atliekami tuo laikotarpiu, kai Lietuvoje žmonės gyveno tradiciniame kaime (žr. LM 3: 23). Nors iš dalies tai galėtų pagrįsti Pretorijaus mitinių duomenų patikimumą, vis dėlto Ragainės lauke stovėjusio ažuolo eskizas vertas atskiros analizės. Pretorijus praneša, jog į neįprastą augalą lipę tie, kuriems b u v o l ū ž ė k a u l a i. Remiantis šiuolaikinės medicinos žiniomis, kai kurie žmogaus kaulai, nelygu kurioje kūno dalyje jie išsidėstę – viršutinėje, vidurinėje ar apatinėje, linkę lūžti dažniau (pvz., rankų arba kojų kaulai, raktikaulis, kulkšnis) (Kocius... [et al] 2015). Kaulų lūžiai skirstomi pagal sudėtingumą ir formą: *atviri* – pažeidžiama oda, didelė infekcijos tikimybė; *uždari* – oda nepažeidžiama, tačiau išauga kraujotakos sutrikimų rizika

2. Ažuolas, stovėjęs Ragainės lauke. Piešinys iš M. Pretorijaus rankraščio (Vilniaus universiteto muziejus)

(trombozė ir kt.); *paprasti* – kaulas skyla į dvi dalis; *skeveldriniai* – kaulas skyla į daugiau nei dvi dalis (ten pat: 13–18). Bet kuriuo atveju tai labai skausminga trauma, po kurios žmogus iš dalies praranda fizinį įgalumą. Grįžkime prie iliustracijos, kurios centre vaizduojamas augalas, atitinkąs Pretorijaus susiformuotuosius šventųjų medžių kriterijus: platus ir aukštas, išsiskiriantis keista sąauga, primenančia angą. Suabejoti eskizo patikimumu galima dėl pastarosios šakos (sąaugos) fizinės ir apeiginės panaudojimo galimybių.

Pažymėtina, jog rankraštyje vaizduojamas ligonis *k o p i a a u k š t y n* ir tam, kad pasiektų viršuje esančią keistą sąaugą, *p a s i n a u d o j a p a g a l b i n i u m e d ž i u*. Sprendžiant iš pagalbinio augalo sandaros (šakotumo) ir ataugų (spygliuotumo), manytina, kad tai nudžiūvusi eglė arba pušis. Pretorijaus kuriamas siužetas kelia keletą klausimų: kaip žmogus, patyręs skausmingą sužalojimą, galėjo atsigabenti ir užsikelti pagalbinį medį ant ypatingojo ažuolo? Ar kaulo lūžį turintis žmogus pajėgus karstyti medžiais (laipiojimas juk reikalauja geros koordinacijos ir tvirtų galūnių)? Kaip toks žmogus, perlindęs neįprastą angą, nusileis žemyn? Regis, iš viso galimi trys nusileidimo variantai:

1) Žmogus pro ąžuolo sąaugą prakiša tik sužalotą kūno dalį, t. y. visas pro ją nepralenda. Tačiau, atsižvelgiant į XIX a. pabaigos–XX a. pradžios etnografijos pavyzdžius, manytina, jog atliekant gydomojo pobūdžio aktą pagrindinis maginis veiksmas yra *p r a l i n d i m a s p r o y p a t i n g ą a u g a l ą*, todėl vargiai ar toks „nepilnas aktas“ įmanomas. Pralindimas yra tarsi perėjimas iš vienos pusės į kitą, o neįprasta augalo anga yra kaip savotiški vartai, galintys sujungti skirtingas erdves (ko gero, šitaip į augalą „perkeliama“ liga – medis „priima“ žmogaus negalią). Vadinasi, perlindęs per šaką, drevę, dvikamienį ar kitaip neįprastai išaugusį medį, ligonis negali iš karto grįžti atgal, nes tada ritualinis veiksmas arba perėjimas nebus pavykęs / baigtas.

2) Ligonis, prasispraudęs pro šaką, šoka žemyn. Logiškai samprotaujant, šis nusileidimo variantas irgi menkai tikėtinas – kažin ar asmuo, patyręs kaulų traumą, taip elgtųsi.

3) Įsikabinęs į eskize pavaizduotą drabužį²⁶, ligonis nusileidžia žemėn. Tuo irgi sunku patikėti, jeigu aukotojui, tarkim, buvo lūžusi koja arba ranka.

Tačiau esminė nuoroda, sufleruojanti, jog Pretorijaus piešinys vertintinas kaip *s a v o t i š k a i n t e r p r e t a c i j a*, yra menkas rašytinės informacijos kiekis.

Tiriamajame rankraštyje apie Ragainės valsčiaus lauke stovėjusį ąžuolą medžiagos nedaug, tuo tarpu rumbuotai kriaušei nupasakoti autorius skiria visą poskyrį (žr. Pretorijus 3: 115–117). Susidaro įspūdis, kad su vaismedžio garbinimu jis susidūrė asmeniškai, todėl ir duomenų turėjo gerokai daugiau. Straipsnio autoriaus įsitikinimu, nagrinėjama iliustraciją inspiravo rašytinių šaltinių medžiaga, kurią Pretorijus laikė informacijos etalonu. Veikiausiai jis, remdamasis pirmtakų rašytiniais duomenimis apie ąžuolo (-ų) svarbą senovės prūsų (apskritai X pagonybę išpažįstančių bendrijų) religijoje, taip pat asmeninėmis įžvalgomis apie amžininkų rodomą pagarbą augalijai (vaismedžiams, žolynams ir kt.), sukūrė Ragainės lauke stovinčio ąžuolo eskizą–interpretaciją, kad padidintų veikale pateikiamos medžiagos vertę.

Išanalizavus rankraščio IV knygos I skyrių išskirtini penki pagrindiniai Pretorijaus interpretacinės sistemos bruožai:

1. Naudojami senieji rašytiniai šaltiniai.

2. Pirmtakų informacija vertinama trejopai:

2.1. Neigiamai – polemizuojama dėl X nuomonės arba Y medžiagos: Petro Dusburgiečio, V. Dietmaro, S. Grunau, K. Henenbergerio, T. Tretero.

2.2. Teigiamai – remiamasi X nuomone arba Y medžiaga: L. C. Rodigino, K. Hartknocho (triskart), M. Vaiselio, K. Henenbergerio, S. Grunau, T. Tretero, Petro Dusburgiečio.

.....
26 Gerai įsžiūrėjus į piešinį matyti, kad ant ąžuolo šakos pakabintas daiktas, panašus į drabužį; galbūt tai auka – skara, šalikas, rankšluostis ar kitoks koks daiktas iš audeklo.

2.3. Nevienareikšmiškai – iš 2.1. ir 2.2. punktų matyti, kad Pretorijus X autorių vieną medžiagos dalį vertino neigiamai, o kitą – teigiamai: K. Henenbergerio, S. Grunau, T. Tretero ir Petro Dusburgiečio.

3. Mitinė medžiaga analizuojama atsižvelgiant į kalbos duomenis. Interpretuodamas senąsias kronikas autorius tris sykius remiasi kalbiniais išaiškinimais:

3.1. Šventvietės *Romava* pavadinimas sietinas su *Rombhowe* nuo prūsų kalbos žodžių *romiu*, *rombiu*, *rombothi* „suaugti“:

3.2. *Rykajoto* pavadinimas kildintinas iš pr. *rykiauti* ir *rykaujoti* „linksmybės“, „girtavimas“:

3.3. Leksinis–semantinis žodžių *teismas* ir *Šionekas* painiojimo pagrindimas.

4. Prielaidų konstravimas pasiremiant autentiška amžininkų medžiaga ir bandymas ją susieti su istoriniais šaltiniais (pirmtakų kronikomis):

4.1. Pavadinimo *Romava* lingvistinė rekonstrukcija atsižvelgiant į tuometinę prūsų kalbą.

4.2. „Dievo bausmės interpretacija“ remiantis pirmtako rašytiniais duomenimis.

5. Eskizavimas.

IŠVADOS

1. Mato Pretorijaus mitinės medžiagos apie ažuolą interpretacijų apžvalga bei analizė atskleidė, jog XX–XXI a. mokslininkai Pretorijaus informaciją naudojo ir vertino dvejopai: vieni Pretorijaus mitinių duomenų apie ažuolą autentiškumo klausimo nesvarstė, tačiau ją laikė gana patikima, ja rėmėsi mokslo darbuose (P. Klimas, J. Bertulaitis, A. R. Niemis, M. Gimbutienė, P. Dundulienė, N. Laurinkienė, E. Usačiovaitė); kiti medžiagos verifikacijos problemą užčiuopė ir daugiau ar mažiau mėgino ją (iš)spręsti (Z. Slaviūnas, G. Beresnevičius, D. Elertas).

2. Vertinant Pretorijaus mitinės medžiagos apie ažuolą autentiškumą pasakytina, kad didžioji dalis „Prūsijos įdomybių“ IV knygos I skyriaus informacijos yra neautentiška (ankstesnių šaltinių kopijos), tačiau VI ir XXVI poskyriai, taip pat V skyriaus XXIV poskyris vertintini kaip patikimi ir autentiški mitiniai duomenys. Pretorijaus piešiniai – Romavos ažuolo ir Ragainės lauke augusio ažuolo eskizai – laikytini iš dalies patikimais.

3. Pretorijaus interpretacinės sistemos bruožai yra šie: rašytiniai šaltiniai, kuriais remiamasi, vertinami trejopai – teigiamai, neigiamai, nevienareikšmiškai; mitiniai duomenys aiškinami kalbos požiūriu; prielaidų konstravimas susideda iš pirmtakų kronikų informacijos ir amžininkų pateiktos medžiagos (su)jungimo; mitologemos eskizuojamos.

ŠALTINIAI

- BRMŠ – *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. I: *Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos*, sudarė Norbertas Vėlius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996; t. II: *XVI amžius*, sudarė Norbertas Vėlius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001; t. III: *XVII amžius*, sudarė Norbertas Vėlius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.
- LM – *Lietuvių mitologija*, t. 2, sudarė Norbertas Vėlius, Vilnius: Mintis, 1997; t. 3, sudarė Norbertas Vėlius ir Gintaras Beresnevičius, Vilnius: Mintis, 2004.
- Pretorijus 1, 3 – *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla = Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne*, t. 1: *Prūsijos įdomybių santrauka*, kn. I: *Prūsijos onomasija = Onomasia*, parengė Ingė Lukšaitė, Vilija Gerulaitienė, Vilnius: Pradai, 1999; t. 3, kn. IV: *Senovės prūsų idololatrija = Idololatrija veterum Prussorum*, kn. V: *Senovės prūsų šventės = Festa veterum Prussorum*, kn. VI: *Senovės prūsų konsekracijos = Consecrationes veterum Prussorum*, parengė Ingė Lukšaitė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2006.

LITERATŪRA

- Ališauskas Vytautas, Vildžiūnas Pranas 2009. *Dingęs šventybės pasaulis: dievai ir šventieji XVI a. Žemaitijoje*, Vilnius: Aidai.
- Balsys Rimantas 2015. *Lietuvių ir prūsų pagonybė: alkai, žyniai, stabai*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Beresnevičius Gintaras 2004. *Lietuvių religija ir mitologija: sisteminė studija*, Vilnius: Tyto alba.
- Beresnevičius Gintaras 2005a. „Gamta ir šventumas: senovės lietuvių religijos „gamtiškumo“ klausimu“, in: *Gamta ir religija: straipsnių rinkinys, (Senovės baltų kultūra, t. 7)*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas.
- Beresnevičius Gintaras 2005b. „Šventybės įžeminimas: pašventinimas į šventumą (pastabos baltų šventumo fenomenologijai)“, in: *Sambalsiai: studijos, esė, pokalbis*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- Bertagnin Carlo 1999. „Kristaus Pantokratoriaus (Visatos kūrėjo) ikona“, prieiga per internetą: <http://goo.gl/gM532t>, [žiūrėta 2016-05-30].
- Bertuleit Hans [Bertulis Jonas] 1924. „Das Religionswesen der alten Preussen mit litauisch-lettischen Parallelen“, in: *Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia*, Königsberg.
- Cartari Vincenzo 1581. *Imagines deorum qui ab antiquis colebantur <...>*, prieiga per internetą: <https://goo.gl/MtMWS8>, [žiūrėta 2016-02-22].
- Clifford James 2006. *Kultūros problema: XX amžiaus etnografija, literatūra ir menas: sociologinė studija*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Čepaitienė Auksuolė 2013. *Etnografija: objektas, metodai ir metodologija. Gyvenimo etnografija: vietos, struktūros ir laikas. Besikeičianti Lietuva XX amžiuje*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
- Dundulienė Pranė 2008. *Medžiai senovės lietuvių tikėjimuose*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Dusburg Petrus 1679. *Chronicon Prussiae <...> Accesserunt his praeter Notas in Dusburgensem Privilegia quaedam Prussiae <...>*, prieiga per internetą: <http://goo.gl/KJHU6h>, [žiūrėta 2016-02-25].
- Elertas Dainius 2013. „Angelas ažuole: XVII a. įvykių stebėtojo ir dalyvio interpretacijos“, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 37, p. 339–350.
- Gimbutienė Marija 1963. *The Balts: Ancient People and Places*, London: Thames and Hudson.
- Gimbutienė Marija 1973. „Perkūnas / Perun. The Thunder God of the Balts and the Slavs“, *The Journal of Indo-European Studies*, vol. 1, No. 4, p. 467–478.
- Gobis Vladas 1996. „Senovės lietuvių tikėjimas“, in: *Religija, ateizmas, dabartis*, Vilnius: Mintis, p. 9–17.
- Grunau Simon 1876–1896. *Chronica <...> des Landes zu Preussen <...>*, Leipzig.

- Hartknoch Christophorus 1679. *Selectae dissertationes historicae de variis rebus Prussicis*, prieiga per internetą: <https://goo.gl/IoD1Rv>, [žiūrėta 2016-11-08].
- Hennenberger Caspar 1595. *Erclerung der preussischen grossem Landtafel oder Mappen*, Königsberg.
- von Herberstein Sigismund 1571. *Rerum Moscoviticarum Commentarij Sigismundi Liberi Baronis in Herberstain, Neyperg & Guettenhag: quibus Russiae ac Metropolis eius Moscouiae descriptio, Chorographicae tabulae, religionis indicatio <...>*, Basileae: Oporinus.
- Kleijntjens Jozefs 1940. *Latvijas vēstures avoti Jezuitu ordeņa archīvos*, I daļa, Rīga: Apdāgs Latviju grāmata.
- Klimas Petras 1919. *Lietuvių senybės bruožai*, Vilnius: Lietuvių mokslo draugija.
- Kocius Manvilis... [et al.] 2015. *Ortopedija-traumatologija*: mokomoji knyga: [skaitmeninis leidinys], Vilnius.
- Laurinkienė Nijolė 1996. „Griaustinio dievas Perkūnas“, in: *Tautosakos darbai*, t. V, p. 111–131.
- Madden Raymond 2010. *Being Ethnographic: A Guide to the Theory and Practice of Ethnography*, Los Angeles: SAGE Publications Ltd.
- Magnus Joannes 1562. *Historia <...> de gentibus Septentrionalibus*, Antverpia, prieiga per internetą: <http://goo.gl/M5QTwy>, [žiūrėta 2016-02-22].
- Merseburgensis Ditmarus 1667. *Chronici Ditmari <...> Saxonorum Henrici I <...> res gestas complexi, cum notis marginalibus <...>*, ed. Joachimus Joach, Maderus, Helmstadii.
- Mitologijos... 1999. *Mitologijos enciklopedija*, t. 2, Vilnius: Vaga.
- Niemi Robert Aukusti 1996. *Lituanistiniai raštai: lyginamieji dainų tyrinėjimai*, sudarė ir iš suomių k. vertė Stasys Skrodenis, Vilnius: Džiugas.
- Piskorski Jan Maria 1999. *Pommern im Wandel der Zeit*, Szczecin: Zamek Książąt Pomorskich.
- Rhodiginus Ludovicus Coelius 1666. *Lectionum antiquarum libri triginta recogniti ab auctore <...> postrema editio <...> emendata*, Francofurti et Lipsiae.
- Slaviūnas Zenonas 1947. „Liaudies papročiai ir mitiniai įvaizdžiai Mažvydo raštuose“, in: *Senoji lietuviška knyga: pirmosios lietuviškos knygos 400 metų išleidimo sukakčiai paminėti*, Kaunas: Valstybinė enciklopedijų, žodynų ir mokslo literatūros leidykla.
- Sulpicius Severus 1556. *Vita Sancti Martini episcopi et confessoris*, Venezia, prieiga per internetą: <http://goo.gl/H7HCvR>, [žiūrėta 2016-02-22].
- Šimėnas Valdemaras 1989. „Videvutis – legenda ar tikrovė?“, in: *Vakarų baltų archeologija ir istorija*: tarprespublikinės mokslinės konferencijos medžiaga, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, p. 41–49.
- Toporovas Vladimiras 2000. „Varpulis kaip Perkūno hipostazė“, in: *Baltų mitologijos ir ritualo tyrimai*: rinktinė, sudarė Nikolajus Michailovas, iš rusų k. vertė Erdvilas Jakulis, Vilnius: Aidai, p. 103–116.
- Treterus Thomas 1685. *De Episcopatu et Episcopis Ecclesiae Varmiensis*, Cracoviae.
- Usačiovaitė Elvyra 2001. „Auka ir aukojimas senovės Prūsijoje“, *Menotyra*, Nr. 1 (22), p. 55–63.
- Vergilius Maro Publius 1630. *Bucolica, Georgica et Aeneis*, Antverpia, prieiga per internetą: <https://goo.gl/VmmPch>, [žiūrėta 2016-02-22].
- Vėlius Norbertas 1977. *Mitinės lietuvių sakmių būtybės: laimės, laumės, aitvarai, kaukai, raganos, burtininkai, vilktakai*, Vilnius: Vaga.
- Vičinskas Žydrūnas 2015. „Mato Pretorijaus mitinės medžiagos apie *Perdoytus, Wejopattis, Gardouten, Bangpjtis, Luobgelda* autentiškumas XVI–XVII a. rašytinių šaltinių kontekste“, in: *Res humanitariae*, t. 18, p. 178–200.
- Waisel Matthäus 1595. *Chronica alter Preusscher, Eifflendischer und curlendischer Historien*, Köninsberg.

Verification of Matthaeus Praetorius' Mythical Material on Oak

ŽYDRŪNAS VIČINSKAS

Summary

The authenticity of Matthaeus Praetorius' (*Matthäus Prätorius*) mythical information on *Perdoytus*, *Wejopattis*, *Gardouten*, *Bangpjts*, *Luobgelda* (partly *Bardoayts*) in the context of the 16th–17th centuries was already in the focus of some previous publications. The performed research revealed certain tendency of information noise manifesting in transmission of inaccurate data / ideas / thoughts – information X – to another person; therefore, it makes sense to continue analyzing the reliability of the mythical material by Praetorius. The article aims at verifying the reliability of the mythical information about the oak provided in the work by Praetorius, as well as reviewing and evaluating the interpretations on the oak by the well-known researchers of the 20th–21st centuries, who have analyzed the selected data of Praetorius. According to the results of the analysis, the aim of the articles is also highlighting the main features of the individual authors' interpretative system. As revealed by the analysis of interpretations of Praetorius' mythical material, the researchers of the 20th–21st centuries used and viewed Praetorius' information in two ways. They either (1) did not consider the issue of authenticity of the Praetorius' mythical data on oak, regarding it as sufficiently reliable and suitable to use in their scientific publications (Petras Klimas, Jonas Bertulaitis, Aukusti Robert Niemi, Marija Gimbutienė, Pranė Dundulienė, Nijolė Laurinkienė, Elvyra Usačiovaitė); or (2) understood the problem of verification of the material and tried solving it to some extent (Zenonas Slaviūnas, Gintaras Beresnevičius, Dainius Elertas). Before assessing the authenticity of Praetorius' mythical material on oak, it must be said that most of the information provided in the first chapter of the fourth book of the work are inauthentic rewrites, but the sixth and twenty-sixth subchapters and the twenty-fourth subchapter of the fifth chapter are considered to be authentic mythical data. As for the reliability of sketches, the sketch of *Romava qžuolas* ('Romava Oak') as well as the painting of *Ažuolas Ragainės lauke* ('The Oak on the Ragainė Field') are considered partially authentic. Regarding the features of the Praetorius' interpretative system, it may be said that: 1) written sources are used; 2) they are viewed in three ways: positively / negatively / ambiguously; 3) mythical data is interpreted linguistically; 4) assumptions are constructed using information from the chronicles and material from the contemporaries; 5) sketches of mythologemes are made.

Gauta 2016-05-30